

Razvoj bralne pismenosti in vloga ŠSD

Vloga svetovalnega delavca pri podpori razvijanja porajajoče se pismenosti otrok v vrtcu

SANJA SLAPAR, Vrtec Anice Černejeve Celje
sanja.slapar@guest.arnes.si

● **Povzetek:** Proces opismenjevanja se začne ob rojstvu in se nadaljuje vse življenje. Pomemben del na dolgi poti učenja je prav obdobje zgodnjega otroštva in vrtčevsko okolje. V prispevku želim poudariti izredno vlogo vrtca v procesu razvoja jezikovne pismenosti, ki je ključnega pomena za kasnejši lažji prehod od predbralnih in prednapisovalnih zmožnosti do branja in pisanja. Osredinjam se na predšolske otroke od vključitve v vrtec (otroci, starejši od enajstih mesecev) do spremembe ravni izobraževanja (otroci, stari šest let). Predstavljam cilje in naloge, ki si jih v našem vrtcu načrtovano in sistematično zastavljamo in jih uspešno uresničujemo.

Ključne besede: porajajoča se pismenost, vloga vrtca, kurikulum, dejavniki porajajoče se pismenosti

The supportive role of the counsellor in the development of the beginning literacy

● **Abstract:** The process of developing literacy starts at birth and goes on for the entire life. The significant role on this long learning path plays the period of early childhood and kindergarten environment. In the article I would like to

stress the importance of the role of the kindergarten in the development of language and literacy, which are the key element when passing from the phase of pre-reading and pre-writing skills to the phase of reading and writing. I focus on pre-school children from their inclusion into kindergarten (children older than eleven months) until they change the level of education (children aged six). The article presents the goals and tasks which are set in a well-planned and systematic way and realised successfully.

Key words: beginning literacy, the role of the kindergarten, curriculum, and the factors of the beginning literacy

Uvod

Proces opismenjevanja se začne v najzgodnejših letih otrokovega življenja. V predšolskem obdobju se postavljajo njegovi temelji (porajajoča se pismenost), na katerih kasneje v prvem triletju osnovne šole gradimo učenje branja in pisanja. V nadaljevanju šolanja se proces nadaljuje kot razvoj branja z razumevanjem.

Izraz porajajoča se pismenost poudarja, da je opismenjevanje postopen in dolgotrajen proces ter zajema večji del predšolskega obdobja (Pečjak, 2003). Ob vstopu otroka v širše socialno okolje - vrtec - pomembno vlogo pri zgodnji pismenosti prevzame prav ta. Naloga vrtca je, da otrokom do vstopa v šolo z ustvarjanjem bogatega okolja omogočimo čim več izkušenj in različnih elementov porajajoče se pismenosti. To pomeni, da je

Namen projekta je predstaviti staršem,
kako pomembno je skupno branje za razvoj
odnosa med otrokom in starši, za širjenje
besednega zaklada, za razvijanje jezikovne
zmožnosti in za obvladovanje jezika.

vrtec okolje, v katerem je veliko priložnosti, da otrok usvoji spretnosti in zmožnosti, ki so povezane z razvojem pismenosti.

Sodelovanje s starši

Razvijanje bralca se začne ob rojstvu kot neformalno učenje, ki poteka v družini. Starši se odzivajo na potrebe otroka, se pogovarjajo in igrajo z njim ter mu prepevajo. Zato so pomemben dejavnik porajajoče se pismenosti. Ob vključitvi otroka v vrtec se nadaljuje učenje v družini, vrtec pa lahko postane njena pomembna podpora. Zato v ta proces vključujemo tudi starše. Na skupnih srečanjih jim predstavimo izvedbeni kurikulum oddelka in projekte, ki se odvijajo v vrtcu. Starše spod-

budimo k obisku Osrednje knjižnice Celje, kjer knjižničarke v sodelovanju s strokovnimi delavci vrtca pripravijo bralne oziroma pravljичne urice ter vzgojitelje in starše seznanijo s primerno literaturo in novostmi na knjižnih policah. Ker pot iz vrtca do knjižnice ni dolga, knjižnico obiščejo otroci prvega in drugega starostnega obdobja. Tam si s pomočjo vzgojitelja izberejo in izposodijo knjige.

Sodelovanje razširjamo tudi na stare starše. Povabimo jih v oddelek, da nam preberejo in predstavijo pravljice in slikanice iz njihovega otroštva. Pri tem je vzgojitelj vedno pozoren na razmerje med klasično in sodobno literaturo.

Razvojne naloge in projekti vrtca

Prek projekta Knjižni nahrbtnik, ki ga razvijamo v našem vrtcu, vplivamo na odnos staršev do branja. Namen projekta je predstaviti staršem, kako pomembno je skupno branje za razvoj odnosa med otrokom in starši, za širjenje besednega zaklada, za razvijanje jezikovne zmožnosti in za obvladovanje jezika. V nahrbtnik vzgojitelj pripravi tri do pet knjig, ki

so kakovostne, primerne otrokovi starosti in so v povezavi s temo v vrtcu ali z aktualnim dogajanjem, letnim časom in otrokovim zanimanjem. V nahrbtniku so vedno umetnostna in neumetnostna besedila, slikanice imajo lastnosti dobre slikanice,¹ razmerje med slovensko in tujo literaturo se nagiba v prid slovenski. Vzgojitelj vedno izbira dela, v katerih so spoznavna, estetska in etična funkcija besedila v ravnovesju. Nahrbtnik s knjigami in z zloženko za starše potuje do družine in nazaj v oddelek. Odzivi otrok in staršev so pozitivni. Otroci želijo odnesti nahrbtnik domov, ob prihodu v vrtec radi pripovedujejo o času, ki so ga preživeli ob branju v naročju svojih najbližjih. Želja staršev je bila, da nahrbtnik ne bi pripotoval v družino samo za konec tedna, temveč kar za ves teden. Povedali so, da so otrokom najpogosteje brali pred spanjem, da so izbrane

knjige zanimive in da si želijo pogostejšega tovrstnega sodelovanja.

Vzporedno s Knjižnim nahrbtnikom poteka tudi projekt Sončni bralček, v okviru katerega otroci pripovedujejo zgodbo ob slikanici, ki je bila v nahrbtniku, ali ob slikanici, ki so jo prinesli od doma. Vzgojitelj v mirnem kotičku igralnice pripravi prijeten prostor. Pripovedovalec ima vedno svoj prostor, pri mlajših najpogosteje v vzgojiteljevem naročju, poslušalci pa se udobno namestijo na mehke blazine. Otroci radi sodelujejo, zato jih ni treba dodatno spodbujati za pripovedovanje ali poslušanje. Primarni namen aktivnosti je razvijati zmožnost otrokovega pripovedovanja zgodbe in razvijati slušno pozornost, pri čemer je otrok pripovedovalec, otroci pa so poslušalci.

Otroci iz drugega kulturnega okolja

Svetovalna delavka posebno pozornost namenjam otrokom iz drugega kulturnega ali jezikovnega okolja. Velikokrat se zgodi, da starši ne znajo slovenskega jezika, zato tudi z otrokom berejo manj ali pa ne berejo knjig v slovenskem jeziku. Takrat v nahrbtnik pripravimo otroške slovarje ali slikanice brez besedila, ob katerih otrok sam sestavlja lastne pomene in pripoveduje zgodbo.

Vrtec – spodbudno okolje

Otroci prejema iz svojega govornega in kulturnega okolja raznovrstne spodbude. Ugotavljam, da imajo otroci različne jezikovne sposobnosti in s tem različne predbralne in prednapisovalne izkušnje, saj imajo nekateri doma veliko možnosti za preizkušanje in spoznavanje, drugi pa nimajo takšnih možnosti. Naša vloga je spodbujati in podpirati razvoj vsakega otroka, zato vrtec ostaja pomemben varovalni dejavnik, ker zagotavlja vključenim otrokom zelo bogato učno in spodbudno okolje. Sredstva, ki so neposredno ali posredno namenjena dejavnosti za pridobivanje jezikovnih sposobnosti in spretnosti za rabo ustne in pisne oblike jezika, so zelo različna (knjige, revije, časopisi, slike, lutke, radio, mikrofoni, kamera za snemanje, pisalni ali risalni pribor idr.). Vsa spodbujajo otroke in jim omogočajo, da se vključujejo v raznovrstne jezikovne dejavnosti: poslušanje, govorjenje, branje, pisanje. Spret-

nosti, ki so potrebne za branje in pisanje, pridobivajo z neposrednimi izkušnjami z ustno in s pisno obliko jezika ob dejavnostih, ki so smiselne za otroke (Domicelej, 2003).

Nacionalni dokument Kurikulum za vrtce (1999) govori o tem, da je predšolsko obdobje najpomembnejše za razvoj govora, ki odpira široke možnosti za sodelovanje in komunikacijo otrok z odraslimi in z otroki, seznanjanje s pisnim jezikom ter spoznavanje nacionalne in svetovne književnosti. Otroci se učijo jezika ob poslušanju vsakdanjih pogovorov in pripovedovanja literarnih besedil, ob poslušanju glasnega branja odraslih, s pripovedovanjem, z opismenjevanjem, ob učenju otrok od otrok, v različnih socialnih igrah, pravljicah, izštevankah, rimah, šaljkah, ugankah, besednih igrah ipd. Temeljni cilj, ki definira globalne cilje, je »razumevanje jezika kot temelja lastne identitete« (Kurikulum za vrtce, 1999, str. 32).

L. Marjanovič Umek ugotavlja, da je iz velikega števila empiričnih raziskav, ki so bile v zadnjih dvajsetih letih opravljene na področju govora in pismenosti otrok, mogoče prepoznati, da so visoki in pomembni napovedniki zgodnje in akademske pismenosti otrok predvsem besedišče malčkov/otrok, pragmatična zmožnost otrokovega pripovedovanja zgodbe in metajezikovne zmožnosti otrok. Na drugi strani pa poudarja pomembne kontekstualne dejavnike, kot so simbolna igra otrok, zgodnje socialne interakcije odrasla oseba - otrok, vrstniške socialne interakcije, skupno branje, dejavnosti s knjigami, risanje, simbolno bogato družinsko in/ali vrtčevsko okolje (Marjanovič Umek, 2012).

Vzgojitelj nenehno in načrtovano ustvarja simbolno bogato okolje. V vsakem oddelku je stalen knjižni kotiček, ponekod ga poimenujejo tudi bralni ali pravljčni kotiček. Otroku so ves čas na voljo knjige, da se z njimi igra in jih »bere«, spoznava vlogo simbolov in pisnega jezika. Knjižni kotiček sooblikujejo otroci, vzgojitelj pa redno spremlja in spreminja vsebino,

Otroci se učijo jezika ob poslušanju vsakdanjih pogovorov in pripovedovanja literarnih besedil, ob poslušanju glasnega branja odraslih, s pripovedovanjem, z opismenjevanjem, ob učenju otrok od otrok, in sicer v različnih socialnih igrah, pravljicah, izštevankah, rimah, šaljkah, ugankah, besednih igrah ipd.

glede na dejavnike, na katere je pozoren pri izbiri literature. Sledi ciljem kurikula, v ospredje pa postavlja pomemben cilj književne vzgoje, da »otrok ob knjigi doživlja ugodje, veselje, zabavo, povezuje fizično >

in estetsko ugodje ter pridobiva pozitiven odnos do literature« (Kurikulum za vrtce, 1999, str. 33). Prek usmerjenih dejavnosti otroci prepoznajo različne vrste slikovnega in besedilnega gradiva, ki ga ponudi skupno branje slikanic, leksikonov, časopisov, napisov v igralnici ali v drugih prostorih. Vzgojitelji se zavedajo, da so bralni model ter da je pomembna njihova naravnost do branja (osebno prepričanje) in življenje v brano zgodbo. Otroci nas pri tem zavzeto poslušajo in s tem razvijajo slušno pozornost, nas sprašujejo, hočejo vedeti, kje smo, kaj smo prebrali in kje to piše. Ogledati si želijo ilustracije v knjigi, starejši pa poskušajo prepoznati določene črke in jih poimenovati. Ob skupnem branju vzgojitelji razlagajo vsebino in pomen neznanih besed ter s tem širijo besedišče, otroke sprašujejo in odgovarjajo na njihova vprašanja, govorijo o slikah, se pogovarjajo o junakih in dogodkih v zgodbah, pri tem pa spodbujajo razvoj domišljjskega sveta.

Priprave za prehod v šolo v kontekstu porajajoče se pismenosti

V gradivu že mlajši otroci ločujejo slikovni in črkovni del. Npr.: Kaja, stara 2 leti in 3 mesece: »Tukaj je narisana punčka, tu pa nekaj piše. Poglej, na majčki mi piše Kaja.« S pripovedovanjem ali s poslušanjem zgodb prek drugih medijev spodbujamo zmožnosti otrok, da sledijo pripovedovani ali slišani vsebini in jo razumejo. Otroci ustvarjajo različna grafična in slikovna sporočila, vzgojitelj pa oblikuje raznolike priložnosti in igre, pri katerih je treba kaj prerisati ali napisati v obliki plakatov, vabil, sporočil ipd. Vzgojitelj s pomočjo vprašanj vodi otroke, da prepoznajo različne vire informacij, kot so odrasle osebe, knjige, različne vrste medijev. Vse opisane predbralne in prednapisovalne zmožnosti so cilji, ki jih Nacionalna strategija za razvoj pismenosti - specifični del (2006) navaja kot potrebne ob vstopu v šolo.

Ob vseh usmerjenih dejavnostih s področja jezika je v vrtcu vedno dovolj priložnosti tudi za skupno branje. Že jutraj ob prihodu v vrtec, kasneje pred počitkom in po njem ter ob odhodu domov otroci z vzgojiteljem prebirajo knjige, ki so jih prinesli od doma ali so jih izbrali v knjižnem kotičku. Takrat ima vzgojitelj priložnost prebirati knjige manjši skupini otrok ali individualno. Pred počitkom velikokrat pripoveduje ali bere vsebine, ki jih otroci že poznajo, in s tem ustvarja umirjeno vzdušje in varno okolje. Pomembno skupno »branje« je ogledovanje družinskih albumov. Ob fotografijah najbližjih mlajši otroci poimenujejo osebe, dogodke, razpoloženja, starejši pa jih opisujejo. Sodelovanje otrok je pokazalo, da so družinski albumi močno motivacijsko sredstvo, saj se predvsem mlajši otroci ali otroci, ki so govorno manj kompetentni, ob fotografijah izražajo brez dodatnih vprašanj in spodbud odras-

lega. Gre za močne čustvene vezi, zato otroke družinski albumi vedno znova pritegnejo.

Vzgojitelji prebrano ali pripovedovano vsebino povezujejo tudi z drugimi področji, kot so ustrezne didaktične igre in dejavnosti s knjigami, pisanje knjige, nadaljevanje zgodbe, podoživljanje zgodb z lutkami in igra vlog, sociodramska igra, likovno izražanje, gibalne igre idr. Predvsem simbolna igra je dejavnost, v kateri otroci vzpostavljajo socialne vrstniške interakcije in interakcije z odraslo osebo, ter hkrati dejavnost, v kateri otroci z rabo simbolov »izvajajo« miselne in govorne pre tvorbe, kar v največji meri omogoča jezik kot simbolni sistem, še posebno razvite metajezikovne zmožnosti. Prav v simbolni igri otroci rabijo metajezik spontano (Marjanovič Umek, 2012). Vzgojitelj skrbno načrtuje in pripravi igralnico, tako da lahko otroci razvijajo simbolno igro. S pomočjo knjig, drugih oblik tiska, pribora za pisanje in risanje ter drugega materiala, ki je otrokom ves čas na voljo, da se igrajo z njim, spoznavajo vlogo simbolov in pisnega jezika ter se spontano preizkušajo v prerisovanju ali prepisovanju črk in števil v naslovnic ali drugih virov (npr. kartice za knjižnico, telefonski imenik, jedilnik, cenik, izdelovanje in uporaba denarja, odpiralni čas, vozni red, vozniška dovoljenja ipd.). Pri tem jih vzgojitelj opazuje in spremlja potek igre. Če se igra ne razvija, se vključi in preusmeri dogajanje tako, da bodo otroci pridobili čim več izkušenj in pri tem rabili metajezik za ponovno dogovarjanje o igri, za razporeditev vlog ali za razreševanje konfliktov.

Naš vrtec, ki je poimenovan po znani slovenski pesnici Anici Černejevi, praznuje prvega aprila rojstni dan. Zato v tednu obletnice vsi otroci iz vrtca spoznavajo življenje in ustvarjanje pesnice ob pripovedovanju, prepevanju in poslušanju njenih del. Dejavnosti, ki potekajo v vseh enotah, so raznolike glede na starost in posebnosti oddelka. Izvajamo različne igre s področja poslušanja, slušnega razlikovanja, jezika in pripovedovanja, vaje za razvoj govornega aparata ter razvijanja male motorike (likovno izražanje) in grobe motorike, ravnotežja, koordinacije (plesno izražanje). Ob štirideseti obletnici vrtca je nastala zbirka pesmi Anice Černejeve *Polžek je gospod*, ki jih je uglasbila Mira Voglar, prepevajo pa jih otroci. S pomočjo vzgojiteljev so oblikovali koledar, ki je izšel ob jubileju.

Nekateri vzgojitelji so se v sodelovanju s starši odločili za nekoliko drugačno praznovanje rojstnih dni. Ob svojem prazniku otrok prinese v vrtec izbrano oziroma najljubšo knjigo, ki jo potem preberejo skupaj. Otroci lahko v dogovoru s starši podarijo knjigo oddelku, ki ga obiskujejo. Odzivi staršev in otrok bodo pokazali smer nadaljevanja oblike praznovanj.

Otroci kažejo veliko zanimanje za dejavnosti, ki jih povezujemo z zgodnjim opismenjenjem. Vzgojitelj načrtuje dejavnosti tako, da so raven zahtevnosti in usmerjeni cilji primerni individualnim razlikam med

otroki. Poročajo, da otroci kažejo notranjo motivacijo za spontano pisanje. Sami spodbujajo vzgojitelja ali otroka, ki že pozna črke ali številke, da jim napiše določeno besedo, ki so jo uporabili v igri. Npr: Jaka, 5 let: »Kako se napiše trgovina? Tukaj mi napiši T. Toliko črk porabimo za eno besedo?« Pri tem je pomembno, da vzgojitelj prepozna željo po spoznavanju elementov zgodnje pismenosti in pismenosti ter da pri otroku podpre »območje bližnjega razvoja«.

Ozaveščanje in informiranje strokovnih delavcev o pomenu govora in porajajoče se pismenosti

Naloga svetovalnega delavca v procesu zgodnjega opismenjevanja je spremljanje in sodelovanje pri že vpeljanih ali novih projektih. Večkrat se pojavijo dileme ali vprašanja glede izvajanja, izbire literature, sodelovanja s starši. V takih primerih skupaj iščemo nove rešitve in izboljšave. Pomembno razvojno nalogo opravljam tudi kot izvajalka študijskih skupin za strokovne delavce v vrtcih. Prednost vidim predvsem v tem, da že na začetku procesa z ravnateljico sodelujem pri načrtovanju vzgojno-izobraževalnih tem ali prednostnega področja določenega šolskega leta.

Zgodnje prepoznavanje govornih in drugih primanjkljajev

Moje neposredno delo vključuje sodelovanje z vzgojiteljem in z otrokom. V oddelek se vključim, ko strokovni delavec zazna razvojne ali socialne razlike. Najpogosteje staršev ni težko pridobiti za sodelovanje, čeprav nekateri starši potrebujejo več časa za razumevanje in sprejemanje otrokovih težav. Predstavim jim vlogo

vrta pri krepitvi šibkih področij in jih postopoma seznanim z različnimi možnostmi, ki jih lahko ponudijo otrokom doma, zagotovim jim strokovno oporo, v nekaterih primerih pa jih napotim na dodatna testiranja.

Sklep

V procesu zgodnjega opismenjevanja na področju predšolske vzgoje in izobraževanja smo v zadnjih letih naredili velik korak naprej. Vrtčevsko okolje je izjemno pomembno, saj v predšolskem obdobju gradimo ključne temelje v procesu opismenjevanja. Strokovni delavci se zavedamo, kako pomembne so otrokove možnosti za sodelovanje v zgodnji pismenosti in kako pomemben je naš prispevek k lažjemu prehodu do pismenosti otrok. Zato se nenehno izobražujemo in sledimo ugotovitvam novejših raziskav. Tema letošnjih študijskih srečanj za strokovne delavce v vrtcih je bila spodbujanje porajajoče se pismenosti v povezavi z medijsko pismenostjo. Srečanja so pomemben prispevek in dobro okolje, v katerem se strokovni delavci seznanijo z novostmi in izsledki raziskav, ki jih primerjajo s svojo prakso, razpravljajo o vprašanih določenih področjih

Moje neposredno delo vključuje sodelovanje z vzgojiteljem in z otrokom. V oddelek se vključim, ko strokovni delavec zazna razvojne ali socialne razlike.

in prikažejo dobro prakso svojega dela. Optimalnega prehoda v osnovno šolo v naši praksi še ne uresničujemo, ključ pa je najverjetneje v medsebojnem sodelovanju med vrtcem in šolo. Prednost vidim predvsem tam, kjer so zaposleni svetovalni delavci tako v vrtcu kot v šoli. Kot zelo pomembno funkcijo lahko izpostavimo njihovo povezovalno vlogo. Vsi strokovni delavci vrta želimo, da bi otroci pri spremembi ravni izobraževanja odnesli iz vrta »kakovosten nahrbtnik«, poln predbralnih in prednapisovalnih izkušenj, ki ga bodo v šoli zlahka odprli, uporabili ter nadgradili njegovo vsebino z notranjo motivacijo in brez večjih težav dosegli standard akademske pismenosti. <

Viri in literatura

1. Domicelj, M. (2003). Vrtce - okolje, ki spodbuja. V: Grosman, M. idr. *Beremo skupaj: priročnik za spodbujanje branja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
2. Haramija, D. (2012). *Spodbujanje jezikovnih zmožnosti pri predšolskem otroku s književno vzgojo. Delovno gradivo za seminar PBZ*, 3. februar 2012, Ljubljana.
3. Kurikulum za vrtce. (1999). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
4. Marjanovič Umek, L. (2012). *Vloga jezika in socialnih kontekstov za razvoj predbralnih in prednapisovalnih zmožnosti. Gradivo s posveta za vrtce*. Postojna, 21. 9. 2012.
5. Nacionalna komisija za razvoj pismenosti (2006). *Nacionalna strategija za razvoj pismenosti*. Dostopno na <http://npp.acs.si/images/stories/PDF/nsrp.pdf> (3. 1. 2013).
6. Pečjak, S. (2003). Porajajoča se pismenost. V: Grosman, M. idr. *Beremo skupaj: priročnik za spodbujanje branja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.